

Kauno geto žydų policijos orkestras 1942–1943 m.

*Kauno IX forto muziejaus Istorijos skyriaus praktikantė, Haifos universiteto Weiss-Livnat tarptautinės Holokausto studijų magistrantūros programos studentė
Lisa Anne Storer*

Per pirmąsias nacių įsiveržimo savaites, 1941 m. birželio mėn., Kaune buvo nužudyti tūkstančiai civilių žydų. Išlikęs gyvas žurnalistas Josifas Garas aprašo kai kuriuos smurto atvejus: „Birželio 26-osios naktį Lietuvos partizanai... Slobodkėje išžudė apie 800 žydų... riaušinkai nepaisė, ar tai vyrai, ar moterys, seneliai ar vaikai. Žiaurumas neturėjo ribų... Buvo padegtas namas, kuriame slėpėsi keli žydai, o partizanai neleido ugniagesiams gesinti gaisro. Žydai buvo sudeginti gyvi... [Birželio] 27-osios popietę apie šešiasdešimt žydų buvo žiauriai nužudyti garažo, priklausančio bendrovei „Lietūkis“, kieme [Vytauto prospekte], o visa tai stebėjo didelė minia smalsių lietuvių.“

SS brigados generolas Walteris Stahleckeris savo 1941 m. liepos 11 d. operatyvinėje ataskaitoje SSRS Nr. 19, skirtoje Einsatzgruppen A teigia, kad jis „...sukvietė žydų komitetą ir paaiškino, kad iki šiol neturėjome jokios priežasties kištis į vidaus susitarimus tarp lietuvių ir žydų“. Penkiems susirinkusiems žydų lyderiams Leibui Garfunkeliui, Jakovui Goldbergui, daktarui Efraimui Rabinovičiui, rabinams Samueliui (Šmueliui) Abba Sniegui ir Jankeliui Mošei Šmukleriui buvo pateiktas pasirinkimas: „Lietuviai paskelbė, kad nebenori gyventi kartu su žydais; jie reikalauja, kad žydai būtų atskirti į getą. Žydai turi rinktis – arba dabartinę padėtį su netvarka ir kraujo praliejimu, arba palikti miestą ir persikelti į

getą." Taip buvo aiškiai parodyta, kad vien lietuviai – be vokiečių įsikišimo – kalti dėl žudynių, įvykdytų prieš Kauno žydus pirmosiomis nacių invazijos savaitėmis.

Po kelių mėnesių SS brigados generolas Stahleckeris 1941 m. spalio 15 d. ataskaitoje prisiėmė visą atsakomybę: „Partizanų vadas Clematis [Algirdas Klimaitis 1910–1988], kuris buvo specialiai užverbuotas šiai akcijai, sėkmingai organizavo pogromą pagal jam duotus įsakymus iš mūsų priešakinio dalinio, dislokuoto Kauno mieste, be jokių išorinių ženklų, kad vokiečiai davė įsakymą ar paskatino žudynes. Pirmąją riaušių naktį, iš birželio 25 į 26 d., Lietuvos partizanai likvidavo 1 500 žydų, buvo padegta arba sugriauta daug sinagogų, sudegintas žydų kvartalas, kuriame buvo apie 60 namų.“

1941 m. rugpjūčio 15 d. Kauno žydai neturėjo kito pasirinkimo, tik persikelti į getą. Įsitikinimas, kad ten jiems bus saugiau, sudužo rugpjūčio 18 d., kai vokiečiai įvykdė „Intelligentų akciją“. Jie pareikalavo, kad getas surastų 500 išsilavinusių žydų darbui Kauno miesto archyve. Tačiau surinkti 534 vyrai buvo nuvesti į IV fortą ir sušaudyti. Dalia Hofmekler-Ginsburg (g. 1939 m.), Michelio (Moišės) Hofmeklerio (1898–1965), žmogaus, tapusio Kauno geto policijos orkestro dirigentu, duktė, aiškina šios akcijos pasekmes: „Po intelektualų sušaudymo žydų taryba... nusprendė, kad geriausia policininkais įdarbinti muzikantus. Dėl šio sprendimo mano tėvas ne tik vadovavo orkestrui gete, bet ir buvo žydų policijos narys, tiksliau tariant, diriguodamas orkestrui dėvėjo jos uniformą.“

Kauno geto žydų policijos gretose Seniūnų taryba nuo priverstinių darbų ir deportacijų apsaugojo daugybę muzikantų. 1942 m. vasarą, vokiečiams sutikus, Hofmekleris gavo Seniūnų tarybos leidimą sukurti oficialų policijos orkestrą ir rengti viešus koncertus. Ši žinia buvo svarstoma visame gete, nes daugelis manė, kad pasirodymai bus nepagarba mirusiesiems. Nepaisydamas ginčų, Hofmekleris sukūrė orkestrą, kurį sudarė 35 muzikantai ir 5 dainininkai: jauniausias orkestro narys buvo 14-metis smuikininkas Jankelė (g. 1928), o vyriausias – Hofmeklerio

tėvas Mordechajus (1870–1944), 71 metų violončelininkas. Hofmekleris surengė net 80 koncertų, o pasirodymai dažnai vykdavo du kartus per savaitę.

Prieš tapdamas oficialiu geto policijos orkestro dirigentu 1942 m. vasarą, Hofmekleris buvo žinomas Kauno smuikininkas ir dirigentas. Viešbučio „Metropolis“ restorane, Daukanto gatvėje, jis buvo kapelmeisteris ir grojo smuiku „Hofmeklerbando“ orkestre. Dieną orkestras grojo klasiką, o vakarais atlikdavo muziką, kuriai įtakos turėjo vadinamoji estradinė muzika ir šlageriai – popmuzikos dainos su įsimenančiomis melodijomis ir žodžiais. Savaitgaliais Kauno radiofonas iš „Metropolio“ tiesiogiai transliuodavo vienos valandos trukmės muzikines laidas. Hofmekleris taip pat koncertavo su broliais Leiba (1900–1942/43), Danieliu (1903–1973) ir Ruvimu (1905–1994) brolių Hofmeklerių ansamblyje.

Aistringai domėdamasis muzika, Hofmekleris pamėgo lietuvių liaudies ir klasikinę muziką, kuri turėjo įtakos jo novatoriškam popmuzikos stiliui. Tai paveikė daugelį dainininkų ir muzikantų. Daugelis kartu su juo scena besidalijusių ir lietuviškai dainavusių vokalistų, pavyzdžiui, Danielius Dolskis (1891–1940), Antanas Šabaniauskas (1903–1987) ir Stepas Graužinis (1910–1985), įtraukė šią naują populiariosios muzikos formą į savo repertuarą.

1924–1940 m. Hofmekleris pristatė lietuvišką popmuziką tarptautiniu mastu, įrašydamas daugiau nei 120 dainų tokiose kompanijose kaip vokiečių „Odeon“ ir britų „Columbia Graphophone“. 1932 m. Lietuvos prezidentas Antanas Smetona (1874–1944) apdovanojo Hofmeklerį Didžiojo kunigaikščio Gedimino IV laipsnio ordinu, taip oficialiai pripažindamas jo muzikinį talentą ir profesionalumą, pagarbą ir dėmesį tradicinei lietuviškai muzikai.

Po dešimties metų, 1942 m. vasarą, getą išgyvenęs Williamas Mischellis aprašė publikos reakciją į Hofmeklerio vadovaujamo policijos orkestro pasirodymą Kauno gete: „Koncertą jis pradėjo Mendelsono [1809–1847], kurį naciai buvo uždraudę, nes buvo žydų kilmės, kūrinio. Tai buvo melancholiška melodija, ir jam dar

nespėjus įpusėti, visų klausytojų akyse pasirodė ašaros... net muzikantų vieno po kito akys prisipildė ašarų ir jie nebegalėjo toliau groti. Dirigentui teko sustoti ir paprašyti žmonių bei muzikantų atsipalaiduoti. Po kurio laiko kūrinį tęsė toliau..."

Po kelių mėnesių, 1942 m. lapkričio 1 d., policijos inspektorius Jehuda Zupovičius (1914–1944) pasamdė orkestrą groti priesaikos davimo ceremonijoje, kuria buvo siekiama paneigti nuomonę, kad žydų geto policija beširdiška ir korumpuota. Prisidengdamas policijos veikla, jis planavo padėti pagrindus tautinei vienybei gete. Ceremonija buvo surengta Slobodkės ješivoje – vietoje, kurią policija naudojo savo veiklai vykdyti, į tai įėjo ir orkestro koncertai. Ši vieta priminė tarptautinę pagarbą žydų mokslui, nes ješiva „...suvaidino svarbų vaidmenį žydų pasaulyje – tarp šių sienų mokėsi garsūs gydytojai, profesoriai, žydų lyderiai, kultūros puoselėtojai...“.

Šimtas penkiasdešimt du policininkai pasirašė priesaiką hebrajų ir jidiš kalbomis. Po pasirašymo ceremonijos orkestras grojo nacionalinį maršą „Beshuv Adonai“ („Kai Viešpats parvedė“) iš 126 psalmės. Vienas policininkas apibūdino reakciją: „Su ašaromis akyse visi susirinkusieji kartu giedojo laisvės ir išsilaisvinimo pranašystės žodžius, mūsų išsvajotų ir švenčiausių vilčių išsipildymą, kurios šiandien tėra fantazijos, bet rytoj galbūt taps tikrove.“

1943 m. liepos 24 d. įvyko jaudinantys pasirodymai. Tai buvo slaptas pagrindinis koncertas, kuris suvienijo geto politines gruputes, minint politinio sionizmo kūrėjo Teodoro Herclio (1860–1904) ir garsaus hebrajų poeto Chaimo Nachmano Bialiko (1873–1934) mirties dienas. Atliekama buvo hebrajų ir jidiš kalbomis, tai giliai paveikė klausytojus: „Įkvėpti didžios akimirkos svarbos jausmo, susirinkusieji klausėsi orkestro garsų... užteko vieno tokio susirinkimo, kad mūsų žmonės susiburtų į vieną masę... Mūsų širdys buvo pilnos džiaugsmo, iš akių tekėjo ašaros. Viltis ir drąsa veržėsi iš mūsų sielų gelmių, garsiai šaukdamos: „Mūsų viltis dar neprarasta!“

Po aštuonių mėnesių, 1944 m. kovo 27 d., Kauno geto žydų policijos pajėgoms stovint rikiuotėje, muzikantai buvo pašalinti iš jų gretų. Likę pareigūnai, daugiau kaip 133 vyrai, suimti, nugabenti į IX fortą ir uždaryti į kameras. Mažiausiai 35 iš jų buvo nužudyti, nes kankinami neatskleidė nei vaikų ir senelių slėptuvių gete, nei jokios informacijos apie pogrindį. Kai į getą iš IX forto grįžo nenužudyti policininkai, šios pajėgos išformuotos ir pakeistos į *Ordnungsdienst* – tvarkos policiją, kurios gretose buvo žydų policininkų, kurie, kaip manoma, buvo informatoriai. Jie buvo tiesiogiai pavaldūs vokiečių valdžiai.

Manoma, kad 1944 m. liepą likviduojant getą Hofmekleris buvo išvežtas į Štuthofą, o vėliau – į Dachau. Po išlaisvinimo jis išvyko į St. Ottilieno perkeltųjų asmenų ligoninę Bavarijoje, kur kartu su kitais išgyvenusiais muzikantais, tarp kurių keli buvo iš Kauno geto, įkūrė „St. Ottilieno orkestrą“ (vėliau pavadintas „Buvusios koncentracijos stovyklos orkestru“). 1946 m. amerikiečių kariškiai pakvietė orkestrą koncertuoti Niurnberge. Gegužės 7 d. orkestras surengė koncertą Niurnbergo operos teatre „...tarptautinio karo nusikaltimų tribunolo liudytojų, prokurorų ir teisėjų auditorijai“.

Kauno geto orkestro pasirodymas. Nuotraukoje: Jankelė (13-metis jaunuolis, grojantis smuiku gale), Michelis Hofmekleris (stovi kairėje), Borisas Stupelis (sėdi šalia Hofmeklerio), Aleksandras (Šmava) Stupelis (stovi viršuje dešinėje). Kaunas, 1944 m.

© Jungtinių Valstijų Holokausto memorialinis muziejus, Robertas W. Hofmekleris

Kauno geto orkestro pasirodymas. Nuotraukoje: Mordechajus Boršteinas (kairėje), Korijskis (viduryje) ir Maja Gladštein (dešinėje). Bornšteinas ir Gladštein išgyveno ir persikėlė į Izraelį, Korijskis žuvo. Kaunas, 1944 m.

© Jungtinių Valstijų Holokausto memorialinis muziejus, Robertas W. Hofmekleris

Aleksandras (Šmaja) Stupelis, garsus vokiečių ir žydų smuikininkas, Kauno geto orkestro narys, stovi lauke su savo instrumento dėklu. Kaunas, apie 1942 m. rugpjūtį – 1944 m. kovą.

© Jungtinių Valstijų Holokausto memorialinis muziejus, Hiršas Kadušinas (George Kadish/Zvi Kadushin)

Dviejų Kauno geto orkestro narių pasirodymas. Nuotraukoje: Jerachmielis Wolfbergas ir Ichakas Borsteinas. Kaunas, apie 1943 m.

© Jungtinių Valstijų Holokausto memorialinis muziejus, Hiršas Kadušinas (George Kadish/Zvi Kadushin)

Šaltiniai

Anonymous Members of the Kovno Jewish Ghetto Police. *The Clandestine History of the Kovno*

Jewish Ghetto Police. Edited and translated by Samuel Schalkowsky.

Bloomington: Indiana University Press, 2014.

Anderton, Abby. "Displaced Music: The Ex-Concentration Camp Orchestra in Postwar Germany."

Journal of Musicological Research, 34 (2015): 141-159.

Arad, Yitzhak. *The Holocaust in the Soviet Union*. Jerusalem: Yad Vashem, 2009.

"The Kovno Ghetto Orchestra: 1943-1944," *Jewish Virtual Library*, The American-Israeli

Cooperative Enterprise (2014). Retrieved, March 1, 2023.

https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Kovno_Orchestra.html.

Levin, Dov. "How the Jewish Police in the Kovno Ghetto Saw Itself." *Yad Vashem Resource*

Center: 1-53. Retrieved, March 5, 2023,

https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/through-the-lens/images/until-last-jew/dov_levin.pdf

Levin, Dov and Zvie Brown. *The Story of an Underground The Resistance of the Jews of Kovno*

in the Second World War. Jerusalem: Robert (Reuven) Geffen, 2014.

Melnikas, L. "Michelis (Moise) Hofmekleris." *Visuotinė Lietuvių Enciklopedija* (Vinius, 2008).

Retrieved March 6, 2023, <https://www.vle.lt/michelis-moise-hofmekleris/>.

"Michael Hofmekler," *Music and the Holocaust*, Retrieved, March 5, 2023,

<https://holocaustmusic.org/places/ghettos/kovno/hofmeklermichael/>.

Meisel, Judith. Interview code: 5916. Segment 129. 1995. USC Shoah Foundation Visual

History Archive Online.

"Personal-Liste Tarnybos Lapas, Hofmeleris, Michelis," LVIA, Project 39, Roll Number R-6,

Fonda R-973, Inventory 2, File 87, 1941-1942, 25, 25ap, 26.

Petrauskaite, Danute. "Music in the Kaunas Ghetto against the Background of Vilijampole

(Slabodka)." *Lithuanian Quarterly* 63, no. 1 (2017): 59-87.

Shubitz, Michael. "Dalia Hofmekler." *Back to Kaunas*, (2022).

<https://back-to-kaunas.com/people/dalia-hofmekler>.

Skudienė, Rūta. "Moishe Hofmekler." *Music Information Centre Lithuania*,

<https://www.mic.lt/en/database/oldies/composers-artists/hofmekleris/#bio>.

The Einsatzgruppen Reports: Selections from the Dispatches of the Nazi Death Squads' Campaign Against the Jews in Occupied Territories of the Soviet Union July 1941 – January 1943, eds. Yitzhak Arad, Shmuel Krakowski, and Shmuel Spector. New York: Holocaust Library, 1989, 17-18.

"The Secret of the Kovno Ghetto Orchestra Discovered," *International March of the Living*

(2016). Retrieved March 1, 2023. <https://www.motl.org/>.

Smuggled in Potato Sacks Fifty Stories of the Hidden Children of the Kaunas Ghetto. Editors,

Abramovich, Solomon and Yakov Zilberg. London and Portland: Valentine Mitchell, 2011.

Tory, Avraham. *Surviving the Holocaust The Kovno Ghetto Diary*. Edited by Martin Gilbert.

Textual and historical notes by Dina Porat. Translated by Jerzy Michalowicz.

London:

Pimlico, 1991.